

Elogiul lui Matila Ghyka *

Stimată Doamna Rector,
Doamnelor și Domnilor membri ai Senatului,
Doamnelor și Domnilor Decani,
Stimați colegi și prieteni,
Doamnelor și Domnilor,

Sunt onorat să primesc înaltul titlu de Doctor Honoris Causa al prestigioasei Universității Naționale de Arte George Enescu, care poartă numele genialului compozitor care a reușit să capteze în muzica sa esența sufletului românesc.

Pentru mine, evenimentul de astăzi este de mare importanță simbolică deoarece criteriile care au determinat decizia Dv. sunt transdisciplinare, o universitate de arte atribuind titlul de Doctor Honoris Causa unui fizician cuantic și unui intelectual care militează pentru reintegrarea exilului românesc în cultura română, exil al cărui reprezentant exemplar a fost George Enescu. Printr-o extraordinară coincidență mâine celebrez 50 de ani de la stabilirea mea în Franța.

Sunt fericit să regăsesc printre cei ce au obținut în trecut acest titlu prieteni apropiați, precum Acad. Cornel Țăranu, Mircea Dumitrescu, membru corespondent al Academiei Române și Andrei Șerban, care nu înțeleg de ce nu este încă membru al Academiei Române.

Legătura mea cu Iașiul este veche, primul titlu de Doctor Honoris Causa atribuindu-mi-se în anul 2000 la Universitatea Alexandru Ioan Cuza, cu ocazia celebrării centenarului nașterii lui Stéphane Lupasco. Aici am avut și am prieteni apropiați, precum marele poet Cezar Ivănescu, regretatul Prof. Univ. Tiberiu Brăilean, Prof. Univ. Simona Modreanu și Cassian Maria Spiridon, directorul revistei „Convorbiri literare”. Este desigur semnificativ că sunt membru al Filialei Iași a Uniunii Scriitorilor.

De fapt, am avut deja plăcerea să colaborez cu Universitatea Dv. grație Domnului Conf. Univ. Cristian Ungureanu, pe care l-am cunoscut la recomandarea Doamnei Cristina Hermeziu, organizatoare de evenimente culturale la Paris. Doamna Cristina Hermeziu era convinsă că voi fi atras de caracterul transdisciplinar al picturii lui Cristian Ungureanu și nu s-a înșelat. Am văzut de la bun început în Cristian Ungureanu un veritabil continuator al operei lui Matila Ghyka și am

* Discurs de recepție a titlului de Doctor Honoris Causa, Universitatea Națională de Arte George Enescu, 23 noiembrie 2018.

realizat împreună două evenimente culturale importante: în 2016 la Institutul Cultural Român din Paris și în 2017 la Accademia di Romania din Roma.

Sunt recunoscător Doamnei Rector Atena Elena Simionescu, graficiană cunoscută în lumea artei românești și internaționale, pentru bunele sale cuvinte și Domnului Conf. Univ. Cristian Ungureanu pentru substanțiala sa *Laudatio* și pentru marile sale eforturi pentru organizarea ceremoniei de astăzi.

Viața mea s-a desfășurat și se desfășoară sub semnul a două mari pasiuni: pasiunea pentru fizica cuantică și pasiunea pentru unitatea cunoașterii. Cele două pasiuni sunt, de altfel, intim conectate, deoarece tocmai practica mea de 50 de ani a fizicii cuantice m-a condus spre convingerea necesității absolute a unității cunoașterii, în condițiile lumii contemporane atât de complicate și complexe. Relația între știință și artă este una dintre axele principale ale realizării unității cunoașterii.

Permiteți-mi să închin discursul de recepție memoriei lui Matila Ghyka, noul Pitagora.

Printr-o miraculoasă coincidență, în deceniul al treilea al secolului trecut se impun pe firmamentul culturii franceze doi gânditori de o extremă originalitate, care pun bazele unui nou domeniu - *estetica matematică*: Pius Servien (1902-1959) și Matila Ghyka (1881-1965). Amândoi erau de origine română și opera lor a fost imediat salutăată, ca un eveniment important, de Paul Valéry (1871-1945). Dacă « Ghyka » avea o sonoritate exotică, numele lui Pius Servien avea o sonoritate franceză dar era un pseudonim : el se numea, de fapt, Nicolae Piu Șerban Coculescu. Lucrările lui Pius Servien au avut o mică prioritate în timp (câțiva ani) și Matila Ghyka îl citează abundant, cu maximă onestitate. Dar ideile lui Matila Ghyka sunt diferite de cele ale lui Pius Servien. Amândoi au fost celebrii în Franța dar au fost (și sunt încă) aproape ignorați în țara lor de origine. În sfârșit, amândoi sunt mari precursori ai transdisciplinarității : opera și activitatea lor traversează domenii extrem de diferite - matematica, estetica, filosofia științei, poezia, muzica, pictura, memorialistica (în cazul lui Pius Servien) și matematica, ingineria, marina, estetica, literatura, istoria, diplomația, memorialistica (în cazul lui Matila Ghyka). Obsesia lor comună era descoperirea unui limbaj universal, a unui *invariant* unind lumea psihică cu cea a naturii.

În România, un important continuator al operei lui Matila Ghyka este artistul transdisciplinar Cristian Ungureanu, care revizitează cele mai cunoscute capodopere din istoria artei europene pentru a le dezvălui nedezevăluitul, geometria secretă și simbolică.

Viața lui Matila Ghyka a fost cea a unui personaj de roman.

Matila Costiescu Ghyka s-a născut la Iași, la 13 septembrie 1881. Mama sa, Maria Ghyka, era nepoata ultimului domnitor al Moldovei Grigore al V-lea Ghyka. La vârsta de 10 ani, Matila pleacă la Paris cu mama sa. În 1895, el se înscrie la Colegiul Maritim din insula Jersey, iar în 1897 este admis la Academia Navală din Brest. După absolvire, în 1899, se angajează în marina franceză. Anul următor se întoarce în țară, la Constanța, Galați și Mahmudia, lucrând în marina militară. În 1904, pleacă din nou la Paris, unde se înscrie la prestigioasa Școală Superioară de Electricitate (Supélec), obținând diploma de inginer electrician în 1905, la vârsta de 24 de ani.

Pregătirea lui Matila Ghyka în domeniul științific a fost deci extrem de solidă, Școala Superioară de Electricitate fiind o instituție de elită în învățământul superior francez.

La întoarcerea în România, Matila Ghyka este numit profesor de torpile și electricitate la Școala de Ofițeri de Marină din Constanța și, apoi, șef al serviciului tehnic al marinei la Ministerul de Război. Călătorește în Anglia și în Persia, unde primește decorația Steaua ordinului Leului și Soarelui, conferită de Șahul Persiei.

Dorind să intre în diplomatie, Matila Ghyka susține o teză de doctorat în drept în 1909, cu mențiunea *magna cum laude*, la Universitatea Liberă din Bruxelles, sub conducerea lui Edmond Picard.

Este numit atașat de legăție la Legația Română din Berlin și apoi transferat la Legația Română de la Londra. În 1911 face o călătorie în jurul lumii: New York, San Francisco, Yokohama, China și Ceylon¹.

În 1916 este numit ofițer de legătură între armata română și escadra rusă staționată la Constanța și apoi ofițer de legătură pe lângă misiunea navală franceză și șef-adjunct al statului major al flotei române de pe Dunăre. În 1917 devine atașat naval la Londra.

În 1918, Matila Ghika s-a căsătorit cu Eileen O’Conor. Familia Ghyka a avut doi copii: Maureen Rose și Roderick.

¹ Matila Ghyka, *Escales de ma jeunesse, Couleur du monde* vol. I – « Escales de ma jeunesse », vol. II - « Heureux qui comme Ulysse... », La Colombe, Éditions du Vieux Colombier, 1956 ; *The World Mine Oyster – Memoirs*, Heinemann, Londra, 1961, translated from the French by the author, with an introduction by Patrick Leigh Fermor.

La sfârșitul aceluiași an este numit atașat de legăție la Roma, în 1921 - atașat de legăție la Madrid, iar în 1924 – consilier de legăție la Varșovia.

Cere punerea în disponibilitate și se instalează la Paris, unde locuiește câțiva ani. Își construiește o rețea importantă de relații în lumea culturală franceză – Paul Valéry, Marcel Proust, Antoine de Saint-Exupéry, Léon-Paul Fargue, etc. Obține Legiunea de Onoare franceză. Publică, în 1927, prima sa carte de estetică².

În 1928, este numit consilier al delegației române la Comisia Internațională a Dunării, cu sediul la Viena. După un an, este numit adjunct al șefului direcției protocolului din Ministerul Afacerilor Străine. În 1930 este numit ministru plenipotențiar al României la Stockholm.

În ciuda acestei febrile activități diplomatice, Matila Ghyka devine celebru în 1931, când a publicat capodopera sa *Le nombre d'or (Numărul de aur)*³, care a avut o mare influență pe plan internațional. În 1933 publică un roman⁴, iar în 1938 publică o carte fondată pe teoriile sale și cele ale lui Pius Servien⁵.

Între 1936 și 1940, Matila Ghyka se află, ca diplomat, la Londra. Dar după preluarea puterii de generalul Ion Antonescu, Matila Ghyka demisionează din cadrul Ministerului Afacerilor Străine. Intră în comitetul „Românilor Liberi”, unde are rolul de vicepreședinte și publică, în 1941, o carte de istorie pentru apărarea intereselor României în revendicarea teritoriilor pierdute în 1940⁶.

Între 1945 și 1947, este profesor la University of Southern California, unde ține cursuri de estetică, semantică și filosofie a științei. În cursurile sale, el prezintă, în particular, teoria matematică a ritmurilor în literatură, elaborată de Pius Servien. În 1946, publică o carte la New York, care atrage atenția lui Salvador Dali⁷. Matila Ghyka l-a ajutat pe Dali să înțeleagă mai bine tehnica picturală a lui Leonardo. Cartea lui Salvador Dalí *50 Secrets of Magic Craftsmanship*,

² *Esthétique des proportions dans la nature et dans les arts*, Gallimard, Paris, 1927.

³ Matila Ghyka, *Le nombre d'or. Rites et rythmes pythagoriciens dans le développement de la civilisation occidentale*, Gallimard, Paris, 1931, prefață de Paul Valéry.

⁴ *Pluie d'étoiles*, Gallimard, 1933. Exemplarul C din cele 10 exemplare (A-J) nepuse în comerț, vélin pur fil, se găsește la Biblioteca Județeană Alexandru și Aristia Aman din Craiova, secția « Exilul Românesc din Paris – Colecția Basarab Nicolescu ». Colecția mea conține 11 cărți ale lui Matila Ghyka.

⁵ *Essai sur le rythme*, Gallimard, Paris, 1938.

⁶ *A Documented Chronology of Roumanian History from Prehistoric Times to the Present Day*, B. H. Blackwell Ltd., Oxford, 1941, translated from the French by Fernand G. Renier and Anne Cliff.

⁷ *The Geometry of Art and Life*, Sheed and Ward, New York, 1946.

scrisă în 1948, este plină de referiri la Matila Ghyka și este foarte instructivă pentru a înțelege adâncă seriozitate a lui Dali privind matematica și geometria⁸.

În 1947, Matila Ghyka este numit profesor de estetică, istoria artelor și de artă a Extremului Orient la Universitatea Mary Washington din Fredericksburg (Virginia). În 1949 publică, la Paris, *Sortilèges du verbe*⁹. Colaborează cu zeci de articole la reviste de prestigiu în SUA, Franța, Belgia, Anglia.

În 1950, roata destinului se întoarce. Matila Ghyka se retrage într-o mică localitate lângă Dublin și trăiește în condiții foarte modeste. Este nevoit să își câștige existența prin traduceri și prin vânzarea importantelor lui colecții de cărți, bijuterii și obiecte de artă. Se stinge din viață la data de 14 iulie 1965, la Londra, la doi ani după moartea soției sale.

Matila Ghyka a avut câteva intuiții fundamentale pe care a reușit să le încarneze în opera sa¹⁰.

Prima sa intuiție majoră a fost rolul central al *simetriei* matematice în teoria estetică, idee deloc trivială. Conceptul de simetrie se regăsește în mecanica cuantică, teorie constituită în perioada 1920-1930¹¹. Este cu totul remarcabil că Matila Ghyka era la curent cu acest fapt și el îl citează pe Werner Heisenberg, a cărui interpretare matricială a mecanicii cuantice a marcat apogeul constituirii mecanicii cuantice ca teorie fundamentală a fizicii, cu puțin înainte de publicarea *Numărului de aur*.

Pe plan matematic, teoria grupurilor este esențială în descrierea simetriilor și, fapt de asemenea remarcabil, Matila Ghyka, este la curent cu rolul teoriei grupurilor în fizică.

Intuiția lui Matila Ghyka a unei relații între știință și artă, fundată pe conceptul de simetrie, este cu totul inovatoare și deschizătoare de drumuri. Faptul că Matila Ghyka a legat acest concept de simetrie cu „numărul de aur” nu rezultă deci dintr-o fascinație ezoterică sau numerologică. El dorea să găsească un *invariant* matematic pentru a descrie armonia lumii organice și a legăturii artei cu proporțiile corpului uman.

Matila Ghyka trece în revistă, dând dovada unei culturi imense, toate operele de artă unde se regăsește numărul de aur. Pentagrama, care este transpunerea geometrică a numărului de aur,

⁸ Basarab Nicolescu, “Salvador Dali, Matila Ghyka și Stéphane Lupasco”, Convorbiri literare, Iași, nr. 8, august 2015, p. 51-54.

⁹ *Sortilèges du verbe*, Gallimard, 1949, prefață de Léon-Paul Fargue.

¹⁰ Basarab Nicolescu, « Matila Ghyka, noul Pitagora », prefață, în Matila C, *Ghyka, Numărul de aur – Rituri și Ritmuri pitagoreice în dezvoltarea civilizației occidentale*, Nemira, București, 2016, traducere din limba franceză de Adrian Pătrușcă, p. 5-19.

¹¹ Basarab Nicolescu, *Noi, particula și lumea*, Junimea, Iași, 2007.

s-a transmis ca simbol al armoniei de la Pitagora până în zilele noastre. Dar Matila Ghyka evită capcana de a transforma numărul de aur într-o rețetă universală folosită de artiști. Numărul de aur nu este decât rareori folosit în mod voluntar și conștient – el este *rezultatul* căutării armoniei, în acord cu pulsația vieții.

A doua mare intuiție a lui Matila Ghyka este necesitatea unei teorii matematice a ritmului¹². El distinge ritmurile ireversibile (muzică, poezie), legate de durată, de ritmurile reversibile (arhitectură), legate de spațiu. Ritmurile ireversibile sunt formalizate numeric prin corespondența cu cadențele naturale ale ființei umane: respirația și bătăile inimii. Întâlnirea cu opera lui Pius Servien a fost capitală: teoria lui Matila Ghyka și cea ale lui Pius Servien¹³ sunt într-adevăr complementare.

Putem observa că o preocupare constantă a lui Matila Ghyka a fost ceea ce se numește „problema psiho-fizică”, adică cea a unei corespondențe între lumea fizică și lumea psihică. Modernitatea gândirii sale anti-reducționiste este uimitoare. Considerațiile lui Matila Ghyka anticipă abordarea problemei psiho-fizice de către Wolfgang Pauli, Carl Gustav Jung și Stéphane Lupasco¹⁴, care au recunoscut, pe căi diferite, *existența unui isomorfism între lumea cuantică și lumea psihică*. În cartea sa *Numărul de aur*, Matila Ghyka, proclamă absurditatea « teoriei epifenomenale a conștiinței ».

În sfârșit, o altă intuiție majoră a lui Matila Ghyka este distincția și corelația între limbajul matematic și limbajul estetic. Din nou, intersecția cu teoria lui Pius Servien este aici de mare importanță. Ideea centrală a teoriei estetice a lui Pius Servien este existența unei limbi totale, cu doi poli: limbajul științific și limbajul liric.

În mod surprinzător, cartea lui Matila Ghyka, deși foarte bogată în simboluri și formule matematice, se citește cu ușurință datorită tonalității poetice a stilului lui Matila Ghyka. El scrie

¹² Matila Ghyka, *Essai sur le rythme*, 1938.

¹³ Pius Servien, *Essai sur les rythmes toniques du français*, PUF, Paris, 1925 ; *Introduction à une connaissance scientifique des faits musicaux*, Librairie Scientifique Albert Blanchard, Collection de suggestions scientifiques, Fascicule 3, 1928 ; *Les rythmes comme introduction physique à l'esthétique*, Boivin & Cie, Paris, 1930 ; *Lyrisme et structures sonores*, Boivin & Cie, 1930 ; *Principes d'esthétique – Problèmes d'art et langage des sciences*, Boivin & Cie, 1935.

¹⁴ Basarab Nicolescu, « Jung, Pauli și Lupasco în fața problemei psihofizice », *Convorbiri literare*, Iași, nr. 12, decembrie 2008.

spre sfârșitul cărții sale ca un fel de concluzie: „De asemenea, chiar de nu ar trebui niciodată să sune ora banchetului divin, unde, asemenea inițiatului de la Eleusis, vom fi întâmpinați de surâsul ființei iubite care ne așteaptă pe malul celălalt al fluviului, putem afirma că singurul sentiment care ne dă în această lume impresia realității, a unei scântei de realitate absolută, este Iubirea.”

Basarab Nicolescu